

ACADEMIA ROMÂNĂ

RENEGAȚI IN TRECUTUL TERILOR NOASTRE ȘI AL NEAMULUI ROMÂNESC

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

C U 1 F A C S I M I L E.

EXTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom, XXXVI.
MEMORIILE SECTIUNII ISTORICE.

BUCUREȘTI
LIBRĂRIILE SOSEC & Comp. și C. SFETEA

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ.

VIENA
GEROLD & COMP.

1914.

37.085.

Prețul 20 bani.

Analele Societății Academice Române. — Seria I:

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1873.

L. B.

Analele Academiei Române. — Seria II:

Tom. I—X. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1879—1888.	2.—
Indice alfabetic al volumelor din <i>Anale</i> pentru 1878—1888	2.—
Tom. XI—XX. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1888—1898.	2.—
Indice alfabetic al volumelor din <i>Anale</i> pentru 1888—1898	2.—
Tom. XXI—XXX. — Desbaterile și Memoriile Academiei în 1898—1908.	2.—
Indice alfabetic al volumelor din <i>Anale</i> pentru 1898—1908	2.—
Tom. XXXI. — Desbaterile Academiei în 1908—9	5.—
• XXXI.—Memoriile Secțiunii Istorice	10.—
Patruzeci și doi de ani de domnie a Regelui Carol I, de <i>D. Sturdza</i>	—20
Un proces de sacrilegiu la 1836 în Moldova, de <i>Radu Rosetti</i>	—50
Letopisețul lui Azarie, de <i>I. Bogdan</i>	1,60
Cum se căutau moșile în Moldova la începutul veacului XIX. Condica de răfueală a Hatmanului Răducanu Roset cu vechillii lui pe anii 1798—1812, de <i>Radu Rosetti</i>	1,50
Originile asirop-chaldeene ale greutăților romane, de <i>Mihail C. Suțu</i> .	—20
Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812. I. Cauzele răboiului. Începutul ocupării, de <i>Radu Rosetti</i>	2.—
Negru Vodă și epoca lui, de <i>Dr. At. M. Marienescu</i>	—50
Criminalitatea în România, după ultimele publicații statistice, de <i>I. Tanoviceanu</i>	—30
Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812. II. Negocierile diplomatice și operațiunile militare dela 1807—1812. Amânunțe relative la ambele teri, de <i>Radu Rosetti</i>	1,50
Unioniști și separatiști, de <i>A. D. Xenopol</i>	—50
• XXXII. — Desbaterile Academiei în 1909—1910	5.—
• XXXIII.—Memoriile Secțiunii Istorice	14.—
Știri despre veacul al XVIII-lea în terile noastre după corespondențe diplomatice străine. I, 1700—1750, de <i>N. Iorga</i>	—50
Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812. III. Amânunțe asupra Moldovei dela 1808 la 1812, de <i>Radu Rosetti</i>	1,60
— IV. Amânunțe asupra Terii-Românești dela 1808 la 1812, de <i>Radu Rosetti</i>	2,—
Despre elementele cronologice în documentele românești, de <i>N. Docan</i>	1,20
Partidele politice în Revoluția din 1848 în Principatele Române, de <i>A. D. Xenopol</i>	—50
Studii privitoare la numismatica Terii-Românești. I. Bibliografie și documente, de <i>N. Docan</i>	—60
Știri despre veacul al XVIII-lea în terile noastre după corespondențe diplomatice străine. II, 1750—1812, de <i>N. Iorga</i>	—80
Conflictul dintre guvernul Moldovei și mănăstirea Neamțului. I. Înainte de 1 Iunie 1858, de <i>Radu Rosetti</i>	1,60
Marele spătar Ilie Tifescu și omorîrea lui Miron și Velișco Costin, de <i>I. Tanoviceanu</i>	—50
Luptele dela Ogretin și Teișani din zilele de 13 și 14 Septembrie 1602 (7111), de <i>General P. V. Năsturel</i>	—50
Conflictul dintre guvernul Moldovei și mănăstirea Neamțului. II. După 1 Iunie 1859, de <i>Radu Rosetti</i>	1,50
Din amintirea unui boier Moldovean din jumătatea întâi a veacului XIX, Dimitrie Ghițescu, 1814—1878, de <i>A. D. Xenopol</i>	—70
«Doamna lui Ieremia Vodă», de <i>N. Iorga</i>	1.—
Sociologia și socialismul, de <i>A. D. Xenopol</i>	—20
Despre metoda în științe și în istorie, de <i>A. D. Xenopol</i>	—20
Tara Severinului sau Oltenia, de <i>Dr. At. M. Marienescu</i>	—50
• XXXIV.—Desbaterile Academiei în 1910—1911	4.—
• XXXV.—Memoriile Secțiunii Istorice	12.—
Francisc Rákóczy al II-lea, invitorul conștiinței naționale ungurești și Români, de <i>N. Iorga</i>	—40
Un călător italian în Turcia și Moldova în timpul răboiului cu Polonia, de <i>N. Iorga</i>	—30
Două documente privitoare la revolta boierilor din țara Făgărășului în favoarea lui Mihnea Vodă numit cel Rău, 1508—1510, de <i>Ioan Pușcariu</i>	—20
Carol al XIII-lea, Petru cel Mare și terile noastre, de <i>N. Iorga</i>	1.—
Câteva note despre cronicile și tradiția noastră istorică, de <i>N. Iorga</i>	—20
Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei și Morozeștii, de <i>N. Iorga</i>	—40

RENEGATI IN TRECUTUL TERILOR NOASTRE SI AL NEAMULUI ROMÂNESC

DE

N. IORGA

Membru al Academiei Române.

Sedința dela 3 Maiu 1914.

Renegarea poate fi: de lege, de nație și de ideal. Toate trei au acelaș caracter moral, cea din urmă fiind chiar mai periculoasă decât celelalte, pentru că nu îndepărtează dintre credincioșii unei religii, dintre membrii unei națiuni pe acela care, părăsind, din interes sau din convingere, elementul care le vivifică, preface în forme moarte ceeace e mai firesc și mai înăltător în viața oamenilor.

Renegările în massă sunt efectul silniciei; renegările individuale de obiceiu al unor ambiții fără frâu și fără scrupul, al setei criminale de a ajunge, de a răsbate cu orice preț.

Sud-Ostul european, năvălit de Turci în veacul al XIV-lea, cucerit de ei în al XV-lea, dominat de Impărația lor timp de trei veacuri după aceea, a cunoscut și o formă și cealaltă a renegării. Viziri, pașale, sangeaci, subași, agi, spahii s-au făcut cu miile dintre Albanezii, Slavii și Grecii supuși, dintre Italieni vecini, dintre Unguri în destul de largă măsură, dintre Germani chiar, ici și colo chiar dintre Francezi (să amintim pe Pașa Bonneval dela începutul veacului al XVIII-lea). Prin ei s'a ținut Imperiul Sultanilor, prin iștețimea și cunoștința lor de lume, prin talentele lor firești, prin elasticitatea lor de spirit, — toate însușiri cari fac parte din patrimoniul oricărei civilizații bătrâne. După veacul Grecilor a venit al Sârbilor, al Arnăuților pe urmă. Dar, înăltând și adăugind Statul, ei au pervertit societatea, căci orice renegat aduce un element de nesinceritate, de exagerare sau de falșitate, de cras interes mate-

rial și de nebună dorință de măriri, de nesiguranță față de sine însuș și față de alții, care e otravă pentru orice asociație omenească. Fără renegați, Imperiul lui Mohammed al II-lea și al lui Soliman cel Mareț s-ar fi ridicat mai puțin, dar și ar fi căzut mai târziu.

Cu greu se pot găsi însă ici și colo în fruntea provinciilor, la Curtea Impăraților, renegați români.

Ii putem numără pe degete. Pentru al XIV-lea și al XV-lea veac, nici unul. În al XVI-lea, pe la mijloc, un fiu de Domn crescut ca ostatec la Poartă, care sacrifică modei turcindu-se: Iliaș al lui Petru Rareș, care ajunge beg la Silistra (1). Apoi, poate, un alt ostatec, Constantin fiul acelui-aș Petru, la îmmormântarea căruia ieau parte și Turci și creștini, iar multimea strigă: *ne sizim dir, ne bizim dir*, «nici mie, nici tie» (2). Amenințat cu surgунul din nou — îl mai gustase la Rodos, la Tripoli din Africa —, poate și cu moartea, Mihnea fiul lui Alexandru, Domn al Țerii-Românești, chemat la Tarigrad, îmbrăcă veșmântul stăpânitor și capătă la Nicopol și Silistra o situație înjosită, participând și la răsboiele împotriva lui Mihai Viteazul (3). Indată după aceea face profesiunea de credință a Islamului un pretendent Ștefan Bogdan, care era Bogdan fiul lui Iancu Vodă Sasul: după ce exploatase, înselase și mintise pe toți, el săvârșește actul renegării ca să capete iertare pentru escrocheriile lui și adăpostul sigur al unui pașalâc asiatic (4). Peste câțiva ani se aduce prinșă la Tarigrad văduva lui Ieremia Movilă, măritată cu sila apoi după un Agă, și fiii ei Alexandru și Bogdan, dintre cari însă cel din urmă se întoarce la legea creștină și, retrăgându-se lângă surorile măritate în Polonia, își măntuie zilele în legea strămoșească (5).

Cum se vede, afară de cazul Tânărului coborîtor al lui Petru Rareș, fire decăzută și perversă, ca și a fratelui Ștefan, ca și a surorii Chiajna, care-și dăduse una din fete în haremul Sultanului Murad și făcuse din doi fii ai săi ostași de elită între aşa numiții «mufenariaci» ai Seraiului (6), *toți ceilalți își lasă de groază nația*. Am-

(1) Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 330, no. XL.

(2) El fu circumcis numai după moarte; Hurmuzaki, II, 324, no. CCXCVIII; *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, IV, p. 226. Cf. aceste *Anale*, XIX, p. 212.

(3) Aceste *Anale*, XVIII, p. 98 și urm.

(4) Aceste *Anale*, XIX, pp. 258—9 și în «Mélanges Bémont», Paris 1914. Amănuntul strigătului nu-l pot raportă la izvor.

(5) Aceste *Anale*, XXXII, pp. 1044—6.

(6) Hurmuzaki, XI, pp. V—VI.

bîția îndeamnă poate pe acel ceauș turc Sinan-Celebî, care venî ca sol în Moldova, unde se născuse, pe vremea lui Ștefăniță Vodă (1), ori pe boierul, înrudit cu Cantacuzinii, Toma Cozliceanu, nepot după mamă al lui Mihai Spătarul Cantacuzino, dar și, după tată, al unui Grec din Chios, Hrisant Cămărașul, care, deși crescut de evlavioasa Brâncovenită, deși soț al unei femei dintre Greceni, se preface în renegatul Mehmed-Boiarzadé, zaim turc, *Camăr-Unciuř* (2). Boiarzadea a murit la Constantinopol fără copii. Acesta fu sfârșitul boierului muntean care-și puse cealmaua în jurul capului pe la 1770.

Un lucru e de observat, și el arată moralitatea instinctivă a poporului nostru. Atâtea alte nații se mândriau cu numărul renegaților — trufași, puternici, vestiți — pe cari-i dăduseră. La noi, renegatul a fost privit totdeauna cu un profund desgust. Numele lui Iliaș Rareș l-am găsit ras în inscripția bisericii părintelui său la Târgu-Frumos (3), ca și pe pagele unui manuscript descris de d-l I. Bogdan (4). Planul de a-i formă un principat din raielele Dunării trebui să cadă (5). Constantin Rareș nu s-ar mai fi putut gândi la Domnie după vânzarea legii sale. Mihnea Turcitul — căruia contemporanii îi ziceau, mai energetic: Turcul (6), duce o vieată desprețuită, absolut străină de rosturile noastre, spre cari nici nu cutează a se uită. Pământul Terii nu-l calcă decât cu ostașii lui Sinan în 1595. Doamna Vișa îl părăsește, și tot așă, se pare, fiica Ruxanda; fiul Radu e despărțit de familia cea nouă musulmană și trimes la Veneția, lângă mătușa renegatului, călugărița Mărioara Adorno Vallarga din Murano, apoi poate și la mănăstirea Ivirilor din Athos; tatăl nenorocit, care-i scrie stângace scrisori iubitoare, îl dă dela sine pentru ca acest copil să poată fi odată Domn. Și, când ajunge să fie, boie-

(1) Hasdeu, *Arhiva istorică*, I¹, p. 9: «Moldovean de naștere, de neam boieresc, prins în Tara-de-jos». Și în Hurmuzaki, II³, pp. 709—10.

(2) Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 519, nota 1; pp. 521-3, no. 15; p. 713; *Gen. Cantacuzinilor*, pp. 349, 410.

(3) *Studii și documente*, XV, p. 291, no. 839.

(4) Aceste *Anale*, XXIX, pp. 653—6. Eră scris acolo, despre renegarea lui: «In acest an [1551], la îndemnul diavolului celui viclean, Iliaș Voevod a primit rău-mirositorul și necinstitul și desfrânatul eres musulman. Oh, cum a trecut dela Iumină la întuneric! Cine nu va plângă sau cine nu va ofță! Care, viu fiind, în Iad s'a târit, fiu al acelui sfânt-răposat Petru Voevod, nepot bătrânului Ștefan Voevod, și maică-sa blagocestiva Doamna Elena» (*ibid.*).

(5) *Chilia și Cetatea Albă*, l. c.

(6) Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 214, no. 459.

rimea-i aruncă în față — fără dreptate — că e Turc, că ocrotește pe Turci, că face moschei, că strâng lângă sine pe frații și surorile de lege păgână!]

Prea-milostive Doamne, să fiu dumneata sănătos. Rugămu-ne Domniei Tale ca Domnului nostru cela milostivul. Pentru cari lucruri știi dumneata, când ne-am despărțit de dumneata, în ce credință ne-ai lăsat, în aceea suntem și până acum, și de câteva ori am trimes de am dat în știre dumitale, și cu mare frică, ca să nu pierdem capetele de acest Domn turc (Radu Mihnea). Și dumneata până acum nici un lucru adeverit nu ni trimeți, ce numai nădejde. Ce noi într'această nădejde cădem la lucruri foarte grele, că întâiu în țara noastră acum strigă hogea; că și ține acest Domn frații și surorile în casă cu el, și sunt Turci. Și robii cari au scăpat de prin catarge și de prințalte robii, măcar dela Mihaiu Vodă, — Domnul cine este în țară, el îi dă Turcilor, și alte multe nevoi care nu le-am scris. Acum înțelegem că are Turcul gând să puie în țara noastră Pașă, aşijderea și în țerile ce sunt vecine cu noi. Deci, dacă vom cădea noi la aceea să rămâne în țara noastră Pașă și mănăstirile și bisericile noastre să fie mecenări Turcilor și coconii noștri să-i facă ieniceri și fetele noastre să le ie Turcii lor muieri, cum fac într'alte țeri ce sunt supuse lor, deci noi, din zilele lui Mihaiu Vodă, de când ne-am supus și ne-am jurat creștinilor, pentru aceia ne-am jurat și ne-am supus noi subt Impăratul creștinesc, ca să nu cădem noi la un lucru ca acesta. Drecht aceea am tăripit noi mari cheltuele și robii și arsuri și sânge vărsat pentru creștini, ca să avem căutare la nevoia noastră. Ce mult ne mirăm, au dumneata nu faci știre Impăratului de nevoile noastre? Ce, dacă este vina din dumneata, că nu faci în știre Impăratului să ne caute la nevoile noastre, Dumnezeu îți va fi platnic, cum te-ai jurat cu noi. Ce trebuiește dumneata plecat și cu lacrami dela noi să aduci aminte Impăratului nostru. Noi că, măcar să (=dacă) n'am fi noi avut nici o tocmeală cu creștinii și acum a strigă mila Impăratiei Sale, încă s-ar cădea să ne caute, fiind noi creștini, — ca să nu rămânem păgâni. Căci inima noastră nu se poate suferi cu păgâni. Căci și an, când am venit cu Turcii asupra lui Bătûr (Báthory, Gabriel), și atunci numai ce așteptam să auzim de dumneata și de ceva oaste creștinească; noi ne grijisem ca să fim vrășmașii lor cei mai mari, cum am făcut știre dumitale. Ce ne rugăm dumitale, dă în știre Impăratiei Sale, că acum este vreme bună, și suntem toți gata a sluji Impăratiei Sale, și dumitale, cum veri înțelege dumneata și dela Logofătul Oancea. Măcar să (=de) nu ne-am împreunat noi cu Logofătul, iar, dacă venit sluga Logofătului, toate pe rând i-am făcut în știre cu omul nostru, cum stau lucrurile de încocace. Care nu suntem noi îndoîti că nu vor veni

în știre dumitale. Ce ne rugăm să fie cu taină acest lucru. Că, de s'ar înțelege, toți ne-am pierde capetele. Să fii dumneata sănătos, amin.

Scris April, 29 de zile.

† Noi toți boierii din țară, și dela slujitorii, plecat ne încinăm dumitale (1).

In sfârșit acel care-și părăsi legea trebuia, cum se constată pentru «dumnealui Mehmet Aga Cozliceanul», să-și vândă la mezat toată averea imobilă, înaintea lui Cadî Efendi, la mezat (2), despărțirea lui de societatea pe care o trădase trebuind să fie completă, absolută.

Atâtia Domni au venit prin Turci, au fost așezati de Turci. Oare a îndrăznit măcar unul să păstreze lângă el pe acești ocrotitori, afară de cazul când *ei* se impuneau în calitate de creditori neplătiți, cum făceau mai ales Ienicerii, în vremea lui Aron Vodă și a lui Mihaiu Viteazul? Ștefan Lăcustă simțiă nevoia acestei zilnice chezășii păgâne: după câteva luni de Domnie boierii ii aruncau pe fereasta cetății din Suceava trupul măcelărit!

Am explicat odată această lipsă a renegaților către Islam prin faptul că, pe când alte neamuri puteau să se ridice numai prin Turci, între Turci și ca Turci, statele lor fiind total desființate, Români, cari păstraseră principatele lor autonome, se înălțau acasă, în rostul lor creștin și românesc, la boieriile mari și mici, la situații ostășești, la stăpânire.

De sigur că e așa. Dar au fost și Români fără Stat, fără forme politice proprii, absolut supuși Turcilor. Cei din Banat, de pildă, din raiaua Orșovei, din pașalâcul Timișoarei, din begatele dela Tisa și, în număr și mai mare, acei din văile Macedoniei. Cei dintâi s-au mulțumit a fi simpli plugari, ceilalți numai ciobani rătăcitori, smeriți negustori, odată ce dincolo de legea lor, de nația lor se putea găsi un viitor mai strălucit. Veacuri întregi aceasta a fost viața lor și, în stăpânirea tradiției lor seculare, au trăit mulțumiți, fără nici un fel de râvniri dureroase.

II.

Și în altă parte însă o stăpânire străină s'a suprapus elementului românesc, coborât în situația desprețuită a șerbiei. E vorba

(1) Tipărită în Iorga, *Scrisori de boeri*, Vălenii-de-Munte 1912, p. 46 și urm. după *Convorbiri literare*, an. 1900, pp. 272–3. O dăm aici în facsimile. Reproducerea de mai sus, în ortografia de azi.

(2) *Studii și doc.*, V, l. c.

de Români cari pe la 900 ajunseră, cu Voevozii și cnejii lor, subt stăpânirea regilor maghiari.

Cred că s'a exagerat afirmându-se că ei au dat un mare număr de familii nobile noilor stăpânitori, că Ardealul e plin de odrasle «valahe» trecute în rândurile aristocrației catolice și prin aceasta ale «națiunii nobile», care era maghiară în graiu, dacă nu, multă vreme, și în scris (1). E mai de crezut că vechile neamuri de fruntași s'au distrus în lupte ori s'au coborât între țărani. Dacă feciorul de țaran care era Iancu Vodă din Iniedoara, Hunyady János, a fost căpitan general și guvernator al Ungariei, dacă fiul său a fost regele Matiaș — mama sa era Maghiară —, politica lui Ioan Corvinul e mai largă decât hotarele Ungariei și decât puterile neamului unguresc: instinctiv a căutat o bază națională românească, în Carpați și la Dunăre, pentru a întreprinde apoi o mare acțiune imperialistă, creștină în Balcani.

Incolo, când astfel de acțiuni erau imposibile, când în granițe ungurești trebuia să se închidă orice activitate politică, renegații sunt puțini și fără folos, fără noroc. În zădar se sbuciumă Majláth din Făgăraș, în zădar luptă pentru coroana Ardealului, contra lui Ștefan Báthory, Gașpar Becheș (Békes). Iojica, Josika, al lui Sigismund Báthory, are un trist sfârșit. Cei doi Corniș (Kornis), Baltazar și Gașpar, se pierd între rândurile nobilimii de «opincă» a Maghiarilor ca și membrii familiilor, recunoscute ca românești, Kendeffy, Huszár, Naláczy (2). Un Acațiu Barcsai, indiferent Românilor, e acoperit de desprețul Ungurilor, cari nu vreau să și-l primească bucurios ca principe.

Iar, în acelaș timp, urmașii ostașilor lui Hunyady ajung țărani din părțile sud-vestice ale Ardealului, și aceia ai boierilor lui Mircea, țărani, mai mândri doar decât ceilalți, în părțile Făgărașului.

Renegații români din Ungaria, între cari sunt să se numere toți dezertorii solidaritatii naționale, aşă de indispensabilă într'o aprigă luptă de conservare, au rămas sterpi, în politică și cultură. Noi n'am dat ca Slovaci un Petöffy, un Kossuth nației maghiare moderne, fiindcă numai în marginile ființei și datoriei naționale putem fi ceva.

O excepție ar părea să facă Nicolaus Olahus, arhiepiscopul de Strigonia, Primatul și cancelariul Ungariei, cel mai mare umanist

(1) V. și I. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, 2 părți, Sibiu 1892, 1895.

(2) Hurmuzaki, IX^a, p. 239.

al regatului în veacul al XV-lea. Dar fiul judeului din Orăștie (1) a fost numai, într-o țară care era și a sa, lângă un tron care fusese al Corvinului Matiaș, fruntaș, scriind latinește, al Bisericii catolice. El nu și-a ascuns originea, ci a iscălit cu hotărire: «Olahus», *Românuș*. Și în cartea sa despre Ungaria el amintește neamul din care s'a ridicat, Domnii munteni de pe vremuri, din seminția cărora erau aşă de mândru că se trage.

Și el vorbește cu mulțămire de cei 40.000 de ostași călări ai Țerii-Românești, și, arătând scăderile de credință a boierilor față de Domni, el adaugă că mai pretutindeni totușă este, și, aiurea, va spune că legea ortodoxă a Românilor dunăreni se deosebește de a latinilor numai în ce privește purcederea Sf. Duh și «câteva puncte mai tolerabile».

Antioh Cantemir, fiul unui tată rămas Moldovean până la cea din urmă suflare și care n'a scris nici un rând rusesc, e, în afară de subiectele ce alege, în satirele sale, un Francez din veacul al XVIII-lea. Alți Cantemiri, atâtia Cantacuzini dispar în multimea cnejilor de a doua mână.

Mai trebuie să vorbim de elementele trecute către Ruși, în diplomatie, în politică, în știință? Este între ei o singură valoare morală eminentă? Ori să amintim de acei urmași ai marilor boieri din epoca de independență, un Tăutul, un Albotă, din cari renegarea impusă de năvălirea ruteană a făcut niște simpli țărani cu sufletul îndoit, nesiguri de ei însăși, fără nici un rost în viața poporului care i-a adoptat?

Și, în sfârșit, dacă aristocrația vorbind ungurește sau nemțește din Pesta și Viena numără câteva neamuri românești, un Nopcea, un Dumba, un Sina, — unul dintre ei a stăruit ca limba românească să fie înlăturată din capela dela Pesta —, nu trebuie să se uite că avem a face cu Aromâni deslocuți, desterați, amestecați cu Greci, Slavi, Albanezi în companiile de comerț orientale din monarhia Habsburgilor, că ei au rezistat un timp, fiind printre membrii tuturor societăților naționale, printre călduroșii patroni ai tuturor cărților, că ei au dat pe Mocionești, cari s-au păstrat Români, cu toate ispитеle societății în care au trăit și trăesc, și pe acel mare între cei mari, Șaguna, că în pierderea lor e și vina Românilor din țara liberă, a Românilor din ținuturile exclusiv na-

(1) Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, paragraful *Orăștie*.

ționale, cari nu le-au amintit niciodată datoria față de poporul din care fac parte. Și astăzi încă în marile biserici de zid pe cari le-au înălțat strămoșii lor se face slujbă românească în Ardeal și Ungaria, afară doar de biserică brașoveană, care s'a smuls sub un fals pretext de drept.

* * *

Popoarele nouă, fără tradiții și fără teritoriu, acelea pot da elemente umane indiferente oricărei culturi. Ele pot cedă oricui, se pot împăcă ușor cu oricine, pot servi oricărei cauze prin elementele pe cari soarta le osebește din ele. Popoarele vechi, popoarele înrădăcinate, popoarele tradiționaliste, nu. În legătura lor cu pământul, în legătura lor cu trecutul, în legătura lor dintre sine, în hotărîta opozitie față de orice contaminare străină stă și secretul conservării lor și singurul mijloc prin care ele pot fi folosite pentru umanitate.

O arată soarta tuturor propagandelor religioase, culturale, politice dela noi: vechiul fond tradiționalist le-a înghiștit. O arată și soarta tuturor acelor cari părăsesc drumul drept al neamului lor: la un popor pe care succesul nu l-a uimit niciodată și trufia nu l-a însăşimântat, ei se înecă în desprețul public, servind altora ca un exemplu.

